

פרק חמישי – 'השוכר את הפועל'

דף סב

'השוכר את החמור להביא עליה' – בכמה מקומות בדברי רז"ל מוזכר החמור בלשון נקבה (ע' למשל בב"מ סח ובפרק שישי שם לארכו – לענין רכיבה ונשיאה). ונראה שעיקר תשמישם למלאכה היה באתונות. וכן נראה מהכתוב בדברי הימים (א-כז, ל) ועל הגמלים – אוביל הישמעלי. ועל האתונות – יחדיהו המרתני. הרי שלא הזכיר שם המין אלא את האתונות שהיו יותר מוכשרות לעבודה (עפ"י אמת ליעקב ב"מ סח).

וכן מצינו בכתוב (בשמואל-ב יט) 'אחבשה לי החמור וארכב עליה' ופרש רד"ק שאתון היתה.

'אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן: קנס הוא שקנסו חכמים בחמרין וביין נסך... אמר אביי: לעולם יהבינן ליה שכר מפירות שביעית... ורבא אמר... חומרא דיין נסך שאני' – וקנסו רק בע"ז ובשביעית מפני שבשניהם יש תפיסת דמים, לכך החמירו בהם לקנסו שדמי הפועל יחשבו כדמי ע"ז ודמי שביעית, הלכך אסורים לו ולאחרים.

ואולם בשאר איסורי הנאה, שאין בהם תורת תפיסת דמים – לא אסרו את שכר הפועל, ואפילו הפועל עצמו מותר לו להנות מהם. ואף על פי שיש מקום לומר שלפועל עצמו אסור משום קנס, שעבר ונשתכר לעבודה זו – 'כיון מדרבנן בעלמא הוא, אין לנו לחזור אחר חומרות ואין לך אלא מה שמנו חכמים' (ר"ן).

וכן כתב הר"ן לעיל מינה לענין דמי איסורי הנאה, שמתירים בהנאה אפילו למוכר עצמו. ואולם שיטת רש"י (לעיל נד: ובחולין ד:) שלכתחילה אסור מדרבנן להנות מן הדמים, שנמצא נהנה מן האיסור. אך גם לדבריו, אין הוכחה מזה לאסור בשכר פועל.

– בעצם דברי רבא הם הם דברי ר' יוחנן, קנס הוא שקנסו חכמים בחמרין וביין נסך. ויש לומר שאביי ורבא לא שמעו דבריו, ובאו לתרץ מעצמם הקושיא מפועל ומחמרין. והתלמוד הוא שחיבר דבריהם אחר דברי ר' יוחנן – שהרי אילו היה רבא שומע דברי ר' יוחנן לא היה צריך לומר, כי לא הוסיף כלום על דבריו (תורי"ד).

ואפשר שגם אביי אינו חולק על ריו"ח לדינא אלא העלה אפשרות לפרש הברייתא באופן אחר (ע' מהר"ם).

'אילימא דיהבינן להו שכר מפירות שביעית, נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית, והתורה אמרה לאכלה – ולא לסחורה...' – איסור זה של פריעת חוב בפירות שביעית – כתב החזו"ן-איש (שביעית יג, כו. עפ"י התוס' בסוגיין), אינו אלא מדרבנן.

וטעם האיסור – כתב – אינו משום סחורה, שהרי הדין הוא שהלוקח פירות לעצמו והותיר – מותר למכרם לאחרים, ואעפ"כ אסור לפרוע מהם חוב – אלא טעם האיסור הוא שכשם שאין מוכרים מאכל

אדם כדי ליקח מאכל בהמה, כי נחשב כמשתמש בפירות שביעית שלא כדרך הנאתם, כך גם כשפורע חובו הרי זה כלקח דבר שאינו מההשתמשות המיועדת של פירות שביעית [וגרע מאילו נתנם במתנה]. וכיון שאיסור זה מדרבנן הוא, מובנים דברי הרמב"ם (שמיטה ה, יג) שיותר לתת פירות שביעית לשכיר שקבע עמו לתת לו מזונותיו, וכן לשכיר שנה, שכיר חדש וכו' – שכיון שנראים כאנשי ביתו, התירו חכמים לתת להם שכירותם בפירות שביעית.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז קפד, ב) נטה מן הטעם הנ"ל, וכתב שהטעם הוא כפשטות לשון הש"ס והתוס' – משום סחורה, ואעפ"כ אסור לפרוע חוב גם בלקח לעצמו והותר, שמ"מ הריהו יורד לעשות עסק משא ומתן בפירות, ולא התירו אלא לתת הפירות לאחרים לאכלם, וכיון שאינו חייב להפסיד, הותר לו ליטול מחירם, אבל שאר עסקים כפריעת חובות ותשלום שכירות – לא התירו.

לכאורה משמע לפי דעה זו שאיסור זה הוא מדאורייתא, כשאר סחורה. וכן מובא בספר יד דוד (לגר"ד מקרלין, פ"ה ה"ג – הובא במנח"ש). ואולם בספר מנחת שלמה (מה, בהערה) כתב שלפי דברי התוס' (בע"ב) שאין איסור סחורה רק בדרך חילול, אבל שלא בדרך חילול – מותר, לפי זה מסתבר שגם פריעת חוב אינו אסור אלא מדרבנן.

ואף אם האיסור הוא מדאורייתא משום 'סחורה', צריך לומר שבשכיר שמוזנותו עליו, אין בדבר צביון של סחורה אלא של האכלה לבני ביתו, ולכך מותר. והלא גם מוזנות אשתו פרעון חוב הוא ואעפ"כ מותר.

אלא שהחזו"א הוכיח מדברי התוס' שכתבו צד שמותר לקדש בהם אשה לכתחילה, שהקלו חכמים משום מצות פריה ורבייה – הרי משמע שאיסור זה מדרבנן. ולדעה החולקת צריך לחלק ששם אינו נראה כסחורה, אלא כנותן לה פירות לאכילה, ובההיא הנאה היא מתקדשת לו, ואינו דומה לפרעון חוב ושכירות. ובלא"ה הלא על כרחנו לחלק בין סחורה ממש לקידושי אשה. אמנם במה שכתב בשבט הלוי שהטעם שכתב החזו"א אינו נראה, כי יש לחלק בין מכר לצורך מאכל בהמה ובין פרעון חוב ושכירות, שמ"מ יעוד הפירות נשאר למאכל אדם – לא הבנתי, הלא גם שם הפירות נשארים למאכל אדם, אלא ששימוש של המוכר בהם הוא לצורך קניית מאכל בהמה, והרי גם כאן נמצא משתמש בהם לצרכים אחרים. ועל כן מסתבר לכאורה שיש מקום לקיים את שני הטעמים; בכל פריעת חוב יש ענין סחורה, כפשטות דברי הגמרא, ועם כל זאת, גם במקום שלקח לעצמו והותר שאין איסור למכור, קיים איסור מצד השתמשות שלא כדרך.

(ע"ב) 'חמרין דנפיש אגריהו קנסו רבנן בהו' – ומדובר שעשו מלאכה אסורה, כגון שהוליכו כמות גדולה יותר מן המותר ללקוט, אבל עשו מלאכה שהיא מותרת – אין מקום לקנס (רמב"ם שמיטה

ו; ר"ן עפ"י הירושלמי).

ויש מפרשים שאין מדובר כאן שעשו איסור ואין זה 'קנס' ממש, אלא אמרו חכמים שינהגו קדושת שביעית בשכרם, גזירה שמא יפרעו אותם מפירות שביעית עצמם (רמב"ן [הוספה מכת"י]; רשב"א בשם הראב"ד).

'איבעיא להו, שכרו לסתם יינן מהו... תא שמע...' – כתב הרמ"א (ביו"ד קלג, א) שבזמן הזה אין להחמיר בסתם יינם אלא ביין שנתנסך לע"ז ממש [לפי שמקלים באיסור הנאה מסתם יינם בזה"ז]. ואף כי לכתחילה אין להשכיר עצמו או כליו וביתו לסתם יינם, כגון לאחסן חביות ייין של נכרים. עפ"י ש"ך וט"ז שם].

ז'לקברינהו בעיניהו, מי לא תנן [צ"ל: תניא]: אחד אבן שנסקל בה ואחד עץ שנתלה עליו... כולם נקברים עמו? – התם דקא קברי בבי דינא, מוכחא מילתא דהרוגי בית דין נינהו, הכא לא מוכחא מילתא...' – הקשה מברייתא ולא הקשה ממשנה ערוכה (בסוף תמורה) 'אלו הן הנקברים: הפילה שליא

תיקבר, ושור הנסקל ועגלה ערופה וצפורי מצורע ושער הנזיר ופטר חמור' – משום שכל אלו מתקלקלים בקבורתם ולא יבואו בהם לידי תקלה, אבל חיטים שאינם מתקלקלים – עלולים לצאת מהן תקלה בקבורתן (תוס' רי"ד).

לפי זה לכאורה יהא הדין כן רק בחיטים, אבל בפירות רכים הנרקבים ומתקלקלים באדמה – ייקברו, כבשר. אך אפשר שכל דבריו אינם אלא לפרש דעת המקשה, מדוע לא הקשה משם – כי אפשר לחלק כן, אבל אליבא דאמת יש לחוש בקבורת פירות שמא יסברו שגנבם ויבואו ליהנות, משא"כ בשר שאין דרכו בקבורה ומוכתא מילתא [וכמו שחילקו התוס']. וכן הפוסקים נקטו בדבריהם 'פירות' סתם, ולא 'חיטים'.

והסברא שכתבו התוס', לחלק בין חיטים שדרכן לקבור לדברים אחרים – אין לתרץ בה את קושית הרי"ד, שהרי קושיתו היא לפי דעת המקשה שלא נחית לסברת 'מוכתא מילתא'. ואילו התוס' איירו לפי המסקנא.

(וע' בשו"ת משיב דבר (ח"א לג, ג) שמבאר שאפילו לדעת חכמים שחמץ אינו מן הנשרפין – אין לקוברו, וכל המשניות ששינונו בהן חמץ ישרף – אתיין אף לדעת חכמים (וכדברי הגר"א או"ח ר"ס תמה). ופרש הטעם משום חשש תקלה כמו שאמרו כאן, שהרי החמץ דומה לפירות. ורק בשר ושער וכו' שאין דרכם כלל בקבורה – אין חוששים לתקלה. ולהאמור נכונים הדברים בכל חמץ, אף בפת שניקבת באדמה).

דף סג

'כשקדמה והקריבתו. היכי דמי, אי דאמר לה קני ליך מעכשיו, פשיטא דשרי דהא ליתיה בשעת ביאה...' – משמע שאם היה הטלה קיים בשעת ביאה – נאסר, הגם שנתן לה קודם הביאה. [ועל כל פנים ודאי אינו 'פשיטא' שמותר. והקושיא היא על דברי ר' אלעזר שהעמיד בשקדמה והקריבתו, שאם דיבר באופן זה שהקנה לה מעכשו, פשוט שמותר] (עפ"י הרי"ן).

א. הרי"ן נקט כשיטת הרמב"ן והרשב"א שכל פרעון שהתקבל עבור דבר האסור כגון ע"ז ושביעית, והאיסור קיים באותה עת אצל הקונה – נידון הפרעון כחליפי הדבר ונאסר.

ואולם דעת התוס' (בר"ה יאות) ועוד ראשונים, שעכו"ם שקנה יין נסך במשיכה מישראל, הדמים שמשלם אחר כך מותרים בהנאה ואינם נידונים כחליפין, כי הקנין כבר חל מקודם לכן. ושתי השיטות מובאות בפוסקים (יו"ד קלב. וע"ש בש"ך ובהגר"א).

וע"ע בענין זה: חו"א שביעית י, יז; אבי עזרי חמישאה, איסו"מ ד, יב; בית ישי ה; שבט הלוי ח"ב נו; אגרות משה יו"ד ח"ג קלא.

ב. הרי"ד במהדורא קמא פרש שהקושיא 'פשיטא' שייכת גם כשהטלה קיים בשעת ביאה. אלא שהוא מפרש [דלא כרש"י] שלפי הצד שהקנה לה אותו מעיקרא, האתנן אינו מותנה כלל בביאה, שגם אם תמאן לא יוכל לתובעה בדיינים, אלא סמך עליה שלא תמרוד בו והקדים ליתן לה, ולכך פשוט שאין זה אתנן אלא מתנה בעלמא. ועוד משמע בדבריו שאם הקנה לה על מנת שיבוא עליה, אינה יכולה להקריבו קודם ביאה, כי רק לאחר ביאה חל קנינה למפרע. ואמנם במהדורא תנינא חזר בו מפירושו זה, ופרש שנתן לה בתנאי שתיבעל, והקושיא 'פשיטא' שייכת רק בשהקריבתו קודם הביאה.

ג. לעצם הנידון על שטר שניתן קודם לפעולה או לאחר סופה, האם נחשב שטר – ע' במובא בב"ב מג סע"ב מהגר"א נבנצל שליט"א.

– יש למדים מכאן כלל; אין אומרים 'אגלאי' מלתא למפרע' אלא אם הדבר שעליו חל הדין למפרע,